

Zomerganzenvisie

Dierenbescherming

**Structurele, diervriendelijke oplossingen
om overlast van
zomerganzen te verminderen**

06-06-2011

Inhoud

Aanleiding	3
Samenvatting	3
Diervriendelijk advies	4
Gebiedsdoelstelling opstellen	4
Diervriendelijk weren in niet ganzengebieden.....	4
Ontwikkelen weer- en verjaagtechnieken.....	5
Draagvlak diervriendelijk weren verhogen	5
Natuurlijke regulatoren van populaties inzetten	5
Schade vergoeden.....	5
Doden geen duurzame oplossing	6
'Natuurschade'	6
Algemene standpunten van de Dierenbescherming	6
Achtergrond	7
Waarom zijn ganzen een probleem?	7
Achtergrond ganzenpopulaties	7
Wat is de populatiesituatie nu?	8
Referenties	8

Aanleiding

De Ganzen-7 presenteerden maandag 23 mei 2011 hun visie op het zomerganzenprobleem aan de landelijke overheid en de provincies. Aantalreductie en regulatie (doding) worden gezien als de meest voor de hand liggende oplossingen. Aan dit verbond nemen deel: Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Stichting Agrarisch en Particulier Natuur- en Landschapsbeheer Nederland, de Federatie Particulier Grondbezit, de 12 Landschappen, Vogelbescherming Nederland en de Land- en Tuinbouworganisatie Nederland (LTO).

In reactie op de visie van Ganzen-7 presenteert de Dierenbescherming hier een alternatieve, diervriendelijke visie, die kan rekenen op een brede steun vanuit de maatschappij. Van de Nederlandse bevolking vindt immers 62 procent het doden van ganzen niet acceptabel, terwijl zestig procent denkt dat alternatieven voor handen zijn en 79 procent een rol voor de overheid ziet in de ontwikkeling van alternatieven. De visie van de Dierenbescherming past dan ook in het door de overheid gestimuleerde Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO).

Samenvatting

Dierpopulaties worden gereguleerd door voedselaanbod, de aanwezigheid van geschikte leefomgeving, ziekte, predatie en concurrentie tussen en binnen soorten. De Dierenbescherming is voorstander van het reguleren van zomerganzenpopulaties om schade aan gewassen te verminderen, door de beschikbaarheid van voedsel en de mogelijkheid tot broeden te beperken. Dieren dienen effectief en diervriendelijk te worden verjaagd uit agrarisch gebied. Afschieten of wegvangen is geen optie omdat dit dieren veel pijn en stress oplevert en het tot op heden ook niet effectief gebleken is. Aantallen blijven toenemen, net als schade, terwijl er duizenden dieren gedood zijn. Tussen 25 en veertig procent van de ganzen in Nederland vliegt rond met hagel in zijn lijf. Deze dieren zijn aangeschoten maar niet gedood en hebben tijdelijk geleden. Vangen en vergassen is voor wilde vogels een zeer stressvolle aangelegenheid. Bovendien is dit een kostbare oplossing die niet opweegt tegen de baten.

Gebieden waar ganzen wel mogen eten, dienen extra aantrekkelijk gemaakt te worden door ze in te zaaien met witte klaver. Ook dient de omgeving waar ganzen niet welkom zijn minder geschikt gemaakt te worden door, daar waar mogelijk, broed- en opgroeigebied duidelijk te scheiden van agrarisch gebied. Dit kan door middel van kuikenrasters, variatie in waterpeil (laag peil is ongunstig voor ganzen omdat het de vluchtmogelijkheid van de jongen verkleint, hoog peil kunnen nesten niet gebouwd worden), stop van de jacht op vossen, verschraling van het gebied (minder voedingsstoffen in het gras door verminderd kunstmestgebruik) en het gebruik van innovatieve weer- en verjaagmiddelen. In het geval van kleine, overzichtelijke (alle nesten kunnen gevonden worden) en beheersbare populaties (gedomesticeerde) ganzen kan nestbeheer nodig zijn om de aanwas te beperken. Eventueel kunnen kleine groepjes gedomesticeerde ganzen weggevangen en geplaatst worden bij diervriendelijke, verantwoordelijke eigenaren. Deze combinatie van maatregelen zorgt ervoor dat de populatie zomerganzen niet verder groeit, stabiliseert en binnen een aantal jaren zelfs afneemt.

Alle door de Dierenbescherming voorgestelde methoden werken en zijn wetenschappelijk onderbouwd. Toch blijft er tegen deze methoden weerstand bestaan bij de grondgebruiker. De methoden voorgesteld voor de agrarische sector zijn namelijk arbeidsintensief en relatief duur. De overheid dient een leidende rol te nemen in het verder ontwikkelen en uitwerken van minder arbeidsintensieve, effectieve en diervriendelijke alternatieven. Tot die alternatieven voorhanden zijn, dient de overheid meer te faciliteren in de aanschaf van duurdere alternatieven, of die openbaar beschikbaar te stellen, om zo het gebruik ervan te stimuleren. Ook dienen succesvolle verjaag- en weertechnieken breder onder de aandacht gebracht te worden bij de gebruikers om zo meer kennis en draagvlak voor alternatieven bij hen te creëren. Deze alternatieven worden, in tegenstelling tot massaal afschot en vergassing, breed gedragen door het publiek. Natuurorganisaties zijn ook gebaat bij het stimuleren van effectieve verjaag- en weermiddelen van productiegronden. Door minder voedsel beschikbaar te stellen aan ganzen, neemt de draagkracht van ganzen in Nederland af. Hierdoor loopt het aantal dieren in de natuurgebieden terug, waardoor ook de ervaren 'schade aan natuur' afneemt.

Diervriendelijk advies

Gebiedsdoelstelling opstellen

Per regio is maatwerk vereist voor het aanwijzen van:

- **Ganzengebieden:** Dit betreft gebieden geschikt voor broeden én gebieden voor opvang van niet-broedende zomerganzen
  - Die gebieden die geschikt zijn om te broeden worden (waar mogelijk) afgeschermd van productievelden (agraris gebied), door het plaatsen van kuikenrasters. Dit zorgt voor een natuurlijkere situatie waar broedsucces afhangt van natuurlijke hoeveelheden voedsel waardoor de aanwas van jonge dieren afneemt (Voslamber 2010);
  - Ook worden gebieden die geschikt zijn voor niet-broedende ganzen extra aantrekkelijk gemaakt door het zaaien met witte klaver. Ganzen gebruiken dit vijf keer liever om in te foerageren dan bemest gras (zie Van Liere et al. 2009);
    - Dit voorkomt dat dieren op zoek gaan naar foerageermogelijkheden buiten de aangewezen ganzen gebieden.
- **Niet ganzengebieden:** betrokkenen nemen maatregelen om ganzen in die gebieden op diervriendelijke, maatschappelijk verantwoorde wijze te weren en verjagen door
  - Het verlagen of verhogen van de waterstand in moerasgebieden in broed- en ruiperiode. Broeden gebeurt bijna altijd in gebieden waar vluchtmogelijkheid naar water aanwezig is (46 uit de 51 broedlocaties in Nederland, Feige et al. 2008);
  - Het niet bejagen van vossen. Deze maatregel zal, in combinatie met waterpeilverlaging, het aantal dieren drastisch reduceren. Vossen hebben een grote invloed op het broedsucces (Voslamber en van Turnhout 2008);
  - Effectief weren uit productievelden via bestaande middelen (zie onderstaande lijst);
  - Het verder ontwikkelen van verjaagmiddelen (zie het Safe Mills-project <http://www.dierenbescherming.nl/nieuws/2762> en ganzendraad <http://www.cabwim.com/Nl/Ganzenschade.aspx>) en de toepasbaarheid van het onaantrekkelijk maken van gewassen verder te onderzoeken (Van Wijk 2008);
  - Kleine, beheersbare populaties gedomesticeerde en grauwe ganzen worden via nestbeheer (eieren vroegtijdig behandelen zodat jongen niet uitkomen) klein gehouden. In bepaalde gevallen kan voor de gedomesticeerde ganzen de gehele populatie of een deel van de populatie, mits van beperkte omvang en niet te veel verwilderd, weggevangen worden. Deze dieren kunnen geplaatst worden bij diervriendelijke, verantwoordelijke eigenaren. Overleg met de Dierenbescherming om de mogelijkheden voor opvang en plaatsen vast te stellen. Voorwaarde is dat in het vervolg voorkomen wordt dat ganzen zich opnieuw vestigen in die gebieden door middel van regelmatige monitoring en direct opnieuw ingrijpen bij nieuwe vestigingen van gedomesticeerde ganzen.

Wie verantwoordelijk?

- GAK (regionale 'ganzenafstemmingkaders', zie ganzenvisie van de ganzen-7, waarin lokaal relevante terreinbeherende- en boerenorganisaties vertegenwoordigd zijn. Jagers zijn in dit overleg niet noodzakelijk, aangezien alle oplossingen gericht zijn op diervriendelijk verjagen - tenzij jagers bereid zijn boeren te helpen met diervriendelijke verjaging), regionale overheid en andere in de regio betrokken partijen

Diervriendelijk weren in niet ganzengebieden

- Border collies (Faunafonds 2011);
- Robotvogels;
- Knallen, schreeuwgeluiden en dieralarmen op juiste moment (Whitford 2008) – bij continu gebruik treedt gewenning op, maar dit duurt over het algemeen ongeveer veertien dagen. Dit is voor veel gewassen voldoende om een hoogte te bereiken die ze afdoende beschermt tegen vraatschade. Het gebruik van deze middelen alleen op die momenten dat ganzen het terrein betreden is langdurig (vele weken) effectief. Zie Whitford 2008;

- Linten (Parrott en Watola 2008);
- Laserstralen (Blackwell et al. 2002);
- Decoys (nepdieren) van roofdieren, zwanen en dode ganzen.

Wie verantwoordelijk?

- Gebruiker, ondersteund door regionale overheid, GAK, vrijwilligers, Dierenbescherming (kennisinput werkende alternatieven)

Ontwikkelen weer- en verjaagtechnieken

- Het onaantrekkelijk maken van gebieden die niet door ganzen gebruikt mogen worden door het telen van voor ganzen niet-eetbare gewassen, gewassen te behandelen met niet goed smakende stoffen of gewasresten onder te ploegen na de oogst (Tolkamp et al. 2010, van Wijk 2008). Maak gebruik van het lerend vermogen van de dieren;
- Het lokken van ganzen naar niet-productievelden door deze in te zaaien met klaver. Ganzen geven aan klaver de voorkeur boven gras (Van Liere et al. 2009);
- Verder te ontwikkelen ganzendraad dat via zonne-energie over productievelden loopt, ganzen opjaagt en zo voorkomt dat gewassen in het vroege opgroei stadium geconsumeerd worden. Zie: <http://www.cabwim.com/Nl/Ganzenschade.aspx>;
- Verder ontwikkelen van automatische weer- en verjaagsystemen zoals het Safe Mills-project. Zie: <http://www.dierenbescherming.nl/nieuws/2762>.

Wie verantwoordelijk?

- GAK, regionale en centrale overheid, Dierenbescherming (kennisinput, onderzoekbegeleiding), gebruiker

Draagvlak diervriendelijk weren verhogen

- Potentiële gebruikers (in dit geval boeren) van werende middelen laten zien dat een combinatie van deze middelen werkt
  - Regelmatig kennisoverdracht via media en workshops;
- Alternatieven die duur in aanschaf zijn beschikbaar stellen in een centraal depot;
- Boeren subsidie verstrekken voor gebruik en inzet van alternatieven (betaalde mankracht en/of vrijwilligers);
- Boeren die voldoen aan de vraag vanuit de maatschappij om diervriendelijke oplossingen te vinden voor overlast belonen via positieve (media-)aandacht.

Wie verantwoordelijk?

- GAK, regionale overheid en Dierenbescherming

Natuurlijke regulatoren van populaties inzetten

- Maak gebruik van de vos als populatiebeheerder (Voslamber en van Turnhout 2008). Bescherm het dier
  - Vossen kunnen wel schade aan productie- en hobbydieren en weidevogels veroorzaken, maar ook deze is te voorkomen door inrichtingsmaatregelen te nemen. In de Oostvaardersplassen zijn kieviten zeer succesvol. Vossen worden hier niet bejaagd. Blijkbaar verkiezen zij ganzen boven kievieten;
- Verlaging voedselaanbod door verandering in mestbeleid. Het nieuwe mestbeleid van de overheid zal het stikstofgehalte van het gras sterk doen afnemen, waardoor ook de kwaliteit van het gras afneemt. Ook dat zal bijdragen aan een verdere afname van het aantal ganzen dat in Nederland neerstrijkt (Van der Jeugd et al. 2006).

Wie verantwoordelijk?

- Centrale en regionale overheid, GAK

Schade vergoeden

- Boer heeft recht op een redelijke vergoeding als ondanks het gebruik van de diervriendelijke maatregelen toch sprake is van schade

Wie verantwoordelijk?

- Centrale overheid, overgaand in regionale overheid

Doden geen duurzame oplossing

- Elk jaar moeten duizenden ganzen gedood worden om het 'streefniveau' te halen;
- Het gebruik van deze dieren ter consumptie is niet acceptabel en duurzaam omdat
  - Dieren en mensen hier onder lijden
    - Dieren worden soms niet direct gedood (25 – 40% van de dieren vliegt rond met hagel, Ebbinga et al. 2010) en ongelukken waarbij mensen gewond raken door een jachtgeweer komen voor
    - Ook vangen en vergassen van ganzen levert veel stress op en kan daarom niet plaatsvinden zonder ernstig dierenleed tijdens het dodingproces te veroorzaken
  - Consumenten uit het wild onder de huidige omstandigheden niet noodzakelijk is; er zijn genoeg alternatieven (vegetarisch of biologisch vlees)
  - Als iedereen in Nederland overgaat tot het consumeren van in het wild levende dieren, dan zou het vasteland vrij snel net zo leeg zijn als de huidige oceanen en zeeën. Het resultaat van het aanbieden van ganzen uit het wild zou kunnen zijn dat er een marktvraag gecreëerd wordt waaraan niet kan worden voldaan. Deze scheve verhouding zou er voor kunnen zorgen dat door druk vanuit de consumenten ganzen aangevoerd moeten worden, mogelijk uit landen waar geen rekening gehouden wordt met de 'gunstige staat van instandhouding' en waar dierenwelzijn niet hoog op de agenda staat. Dit zou ook tot meer gehouden ganzen kunnen leiden, met alle welzijnsproblemen en hybridisatie van gehouden x wilde soorten van dien
  - Het leefgebied van in het wild levende dieren in Nederland staat dusdanig onder druk door verstedelijking, infrastructuur, windmolens, landbouw etc. dat de dieren die in het wild leven zo veel mogelijk met rust gelaten moeten worden.

'Natuurschade'

- Terreinbeherende organisaties werken, zij het soms met tegenzin, mee aan ganzenafschot of vang- en vergasacties omdat deze ook schade zouden veroorzaken aan andere flora of fauna of omdat zij druk voelen vanuit politiek of landbouw. Deze 'natuurschade' is ook op te lossen via alternatieven;
- Ook deze organisaties zijn gebaat bij goede alternatieve weer- en verjaagacties en omgevingsaanpassingen op plekken waar ganzen niet mogen komen. Door dit goed en structureel op te pakken komt minder voedsel beschikbaar voor ganzen, waardoor hun aantal in broedgebieden ook af zal nemen. Hierdoor zal minder nutriëntentoevoer naar arme gebieden plaatsvinden. Gekozen kan worden voor geleidelijke habitataanpassingen, waardoor ganzen na verloop van tijd niet meer willen of kunnen broeden in die gebieden. Alleen op deze manier kan voor bepaalde gebieden een zogenaamde nulstand op diervriendelijke wijze behaald worden. Dit is ook met het oog op verminderde landbouwschade voordelig.

Algemene standpunten van de Dierenbescherming

- De Dierenbescherming maakt net als een groot deel van de Nederlandse bevolking geen strikt onderscheid tussen uitheemse (niet van oorsprong voorkomend in Nederland) en inheemse (van oorsprong voorkomend in Nederland) ganzen. Zowel inheemse als uitheemse ganzen kunnen lijden en pijn en stress bewust ervaren. Alle ganzen die zonder welzijnsproblemen op zelfstandige wijze voorkomen in Nederland en waarvan gezegd kan worden dat zij zich al succesvol gevestigd hebben, accepteren wij in de vrije natuur. Hieronder vallen in de zomer brandganzen, kolganzen, Canadese ganzen (kleine en grote), nijlganzen, weer verwilderde, voorheen gedomesticeerde grauwe ganzen (soepganzen) en Indische ganzen. Problemen met uitheemse soorten dienen aan de bron te worden aangepakt door het instellen van een positieflijst door de overheid. Deze lijst bevat alleen soorten die welzijntechnisch gehouden kunnen worden en bij ontsnapping geen gevaar vormen voor de inheemse flora en fauna. Nieuwe diersoorten die op eigen kracht Nederland bereiken worden door de Dierenbescherming tot inheemse diersoorten gerekend, ook als deze diersoort van oorsprong niet voorkomt in ons land;

- De Dierenbescherming is van oordeel dat de natuur zichzelf goed kan reguleren. Zo kan het voorkomen dat ganzen de weidevogels verdrijven dan wel, zoals in het Oostvaardersplassen het geval is, er juist voor zorgen dat deze een verhoogd broedsucces behalen.

Achtergrond

Waarom zijn ganzen een probleem?

Zomerganzen veroorzaken in toenemende mate schade aan gewassen en nutriëntarme natuur en zorgen voor vliegverkeeroverlast.

Verminderde gewasopbrengst

Overzomerende ganzen maken gebruik van boerengrasland. Deze begrazing resulteert in een verminderde grasopbrengst voor de productiedieren. In 2010 is bij het Faunafonds meer dan 1,7 miljoen euro aan schade uitgekeerd.

Geen voorkeur voor onbegaasd gras als voedsel door koeien

Pilots laten zien dat de voedselopname en melkproductie van koeien die gras krijgen waar ganzen eerder op gegraasd hebben niet lager liggen dan onbegaasd gras. De kwaliteit van het gras gaat door ganzenbegrazing niet achteruit.

Geen bewijs van ziekteoverdracht van gans naar koe

Over ziekteoverdracht van gans naar koe door het eten van door ganzen begraasd gras is niet voldoende bekend.

Geen aantoonbaar effect op weidevogel broedsucces

Er is relatief weinig bekend over de interactie tussen weidevogels en ganzen in Nederland. Een deelrapport dat volgde uit de evaluatie opvangbeleid 2005 – 2009 overwinterende ganzen en smienten wees erop dat grutto's en Kievieten meer tijd besteden op het nest als ganzen nabij zijn. Kuikenoverleving werd niet gemeten.

In de Oostvaardersplassen lijkt het erop dat de aanwezigheid van grauwe ganzen het broedsucces van Kievieten verhoogd; 75 procent van de kuikens vloog uit in 2009, 37 nesten waren aanwezig (persoonlijke mededeling, Frans Vera, Staatsbosbeheer). Dit percentage ligt hoger dan het landelijke gemiddelde (onder de 25%); terwijl in het gebied vossen aanwezig zijn, die er niet worden bejaagd.

Overige 'schade' aan natuur door verrijking met nutriënten

Natuurorganisaties zijn van mening dat ganzen in bepaalde gebieden schade aan natuur veroorzaken, omdat ze de nutriëntarme omgeving verrijken met nutriënten via hun uitwerpselen. Zij brengen de nutriënten uit productievelden naar de omliggende natuurgebieden. Daardoor verdwijnen soorten die zijn aangepast aan een nutriëntarme omgeving.

Achtergrond ganzenpopulaties

Tot de jaren dertig kwam de grauwe gans in Nederland voor als broedvogel. Sindsdien, tot en met de jaren zestig, kwamen in Nederland nauwelijks ganzen als broedvogel voor (wel als overwinterende gast). Waarschijnlijk hebben ook de kolgans en de brandgans in een ver verleden in Nederland gebroed. Vanaf de jaren zestig zijn er verschillende redenen waarom broedende ganzen een opmars maakten in Nederland:

- 1) Beheermaatregelen in natuurgebieden werden met succes speciaal gericht op het terugkrijgen van de grauwe gans als broedvogel;
- 2) Daarnaast profiteerden ook andere ganzensoorten van deze maatregel, zoals de kolgans, gedomesticeerde grauwe gans (soepgans), canadese gans, brandgans, nijlgans en indische gans;
- 3) Bij deze soorten gaat het in de regel om dieren die in eerste instantie door mensen gehouden werden, maar vervolgens ontsnapten of gedumpt werden en zich vervolgens op succesvolle wijze vestigden in Nederland. Ook betreft het ganzen die in de winter door jagers verwond zijn, waardoor deze niet in staat waren naar het noorden te trekken om te broeden.

Wat is de populatiesituatie nu?

Het aantal broedende ganzenparen in Nederland neemt nog steeds toe. Broedende grauwe ganzen zijn gestart vanuit het zuidwesten en de populatie groeit nu door naar het noordoosten. Gegevens laten zien dat de aantallen dieren in nieuwe broedkolonies eerst toenemen, maar uiteindelijk op een stabiel niveau komen te liggen (zie Oostvaardersplassen, de Gelderse Poort en de Ooijpolder).

Modelberekeningen laten zien dat de aantallen grauwe ganzen landelijk zullen stabiliseren en dat dit stabilisatiepunt lager komt te liggen bij aanwezigheid van het natuurlijke roofdier, de vos. Zonder vos wordt verwacht dat rond 2040 zo'n 90 duizend broedparen aanwezig zullen zijn, terwijl met vos rond de 60 duizend broedparen verwacht worden. Toch worden jaarlijks 20 duizend vossen afgeschoten.

Momenteel zijn er tussen 30 duizend en 40 duizend broedparen ganzen in Nederland aanwezig (ongeveer 155.000-250.000 vogels in totaal).

Onduidelijk is hoeveel overzomerende ganzen jaarlijks gedood worden. In Utrecht lijkt het in 2008 te gaan om 18 duizend Grauwe ganzen, in Zuid-Holland om 20 duizend, in Limburg om 4 duizend en in Noord-Holland wilde men 12 duizend dieren doden. Door groot publiekelijk verzet is de vang- en vergasactie in Noord-Holland stopgezet. In totaal (inclusief overwinterende ganzen) worden jaarlijks zo'n 81 duizend grauwe ganzen gedood. Daarnaast vinden ongeveer 42 duizend kolganzen, 30 duizend nijlganzen (eigenlijk geen gans), vijfduizend canadese ganzen, drieduizend boerenganzen en 2.500 brandganzen per jaar hun einde in Nederland.

Naast de landelijke handreiking overzomerende ganzen vanuit LNV, hebben meerdere provincies een beleidsnota overzomerende ganzen opgesteld. Allen zien het drastisch terugdringen van aantallen als noodzakelijk om schade te verminderen. Toepassing en verdere ontwikkeling van werende middelen worden niet of nauwelijks genoemd of afgeserveerd als niet effectief.

Referenties

Blackwell et al. 2002 Lasers as nonlethal avian repellents. *Journal of Wildlife Management* 66, p. 250-258.
http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1141&context=icwdm_usdanwrc&sei-redir=1#search=Lasers+as+nonlethal+avian+repellents

Blaauw research 2006 De beleving van jacht onder Nederlanders. Voor de Dierenbescherming. Enquête beschikbaar via:
<http://www.dierenbescherming.nl/downloads/pdf/eindrapport.pdf>

Bos D. et al. 2008 Ganzen in de natuur knelpunten of kwesties? Verslag discussiebijeenkomst Alle landschapstypen
http://www.beheerdersnetwerken.nl/bestanden/verslag_vwp_ganzen_081216.pdf

Drees en Kuijper 2007 Voorkoming en bestrijding van schade door beschermde inheemse dieren
<http://www.faanafonds.nl/upl/files/Onderzoeksverslagen%5C18.%20Voorkoming%20en%20bestrijding%20van%20schade%20%28literatuurstudie%202006%29.pdf>

Ebbinga et al. 2010 Onderzoek naar ganzentrek en het voorkomen van vogelgriep. Alterra-rapport 2055

Feige et al. 2008 Characterisation of Greylag Goose *Anser anser* breeding areas in the Netherlands with special regard to human land use. *Vogelwelt* 129, p. 348-359. http://www.sovon.nl/pdf/Vogelwelt_129_2008_348-359_Feige-Graugans.pdf

Kleijn et al. 2009 Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten. Deelrapport 9. Effectiviteit verjaagmethoden in foerageergebieden met speciale aandacht voor verjaging met ondersteunend afschot.
<http://edepot.wur.nl/12277>

Kleijn en Bos 2009 Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten. Deelrapport 11. Effect van Brandganzen op broedende weidevogels
<http://edepot.wur.nl/12260>

Parrot en Watola 2008 Deterring mute swans from fields of oilseed rape using suspended high visibility tape. *Crop protection* 27, p. 632-637. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261219407002438>

Siebenga 2010 Mooie beesten, maar houd ze kort. *De Nederlandse Jager* nr. 3.

Tolkamp et al. 2010 Naar een gansveilig Schiphol. Mogelijkheden voor aangepaste teeltregelingen. CLM rapport 730-2010.
http://www.clm.nl/publicaties/data/Rapport_Ganzenschiphol.pdf

Van der Jeugd et al. 2006 Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei?
http://www.sovon.nl/pdf/OND%202006-02%20Overzomerende_ganzen.pdf#107

Van Liere et al. 2009 Feeding Preferences in Greylag Geese and the Effect of Activated Charcoal. *Journal of Wildlife Management* 73, p. 924–931. http://www.maartenloonen.nl/literatuur/van_liere_jwm2009.pdf

Van Wijk 2008 Preventie van vogelschade in akkerbouwgewassen.
<http://www.kennisakker.nl/kenniscentrum/document/preventie-van-vogelschade-akkerbouwgewassen>

Voslamber & Van Turnhout 2008 Invloed van terreinbeheer op het wel en wee van Grauwe Ganzen in de Ooijpolder.
http://www.sovon.nl/pdf/Limosa_81-2_2008_74-76_Voslamber.pdf

Voslamber 2010 Pilotstudie Grauwe Ganzen (*Anser anser*) De Deelen, 2007-2009. Onderzoek naar het uitrasteren van een broedpopulatie Grauwe Ganzen met als doel de populatie te beperken en landbouwschade te verminderen. SOVON-onderzoeksrapport 2010/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen. http://www.sovon.nl/pdf/OND_2010-02_Grauwe_Ganzen_De_Deelen.pdf

Whitford 2008 Successful Use of Alarm and Alert Calls to Reduce Emerging Crop Damage by Resident Canada Geese near Horicon Marsh, Wisconsin. *Proc. 23rd Vertebr. Pest Conf.* (R. M. Timm and M. B. Madon, Eds.). Published at Univ. of Calif., Davis. 2008. Pp. 74-79. http://www.birdstrikecanada.com/documents/WhitfordPhilip_SuccessfulUseofAlarmandAlertCalls.pdf

Zijlstra et al. 2009 Overzomerende ganzen op melkveebedrijven: bedrijfsschade, diergezondheidsrisico's en oplossingsrichtingen.
(<http://edepot.wur.nl/15286>)